

Мотивація викладача іноземних мов технічного ВНЗ до професійної самореалізації

Яна АБСАЛЯМОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент Національного авіаційного університету

Гармонійний розвиток особистості викладача значною мірою пов'язаний із розкриттям його творчого потенціалу та самореалізацією у професії. Тому актуальною стає проблема дослідження і створення оптимальних умов забезпечення неперервного самовдосконалення та самореалізації викладача як цілісного процесу його особистісного і професійного зростання.

Проблему самореалізації особистості досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні філософи (Л.Коган, М.Михайлов, М.Муляр, М.Недашковська, Г.Нестеренко, Л.Никифорова, Л.Подольяно, Н.Цибра, І.Чхеайло, Ю.Юхименко), психологи (Є.Вахромов, Т.Вівчарик, В.Гупаловська, Ю.Долінська, Н.Ісаєва, Л.Коростильова, А.Щекатунова), педагоги (Л.Бурая, Т.Вівчарик, С.Гармаш, Б.Гершунський, О.Горячова, І.Ісаєв, Л.Калашнікова, А.Ковальова, І.Краснощок, Л.Левченко, Н.Лосєва, Л.Рибалко, М.Ситникова, О.Теплова та ін.). Необхідність розв'язання проблем, пов'язаних із самореалізацією особистості в освітньому просторі, підкреслюється сучасними українськими дослідниками, серед яких І.Бекешкіна, Т.Вівчарик, Н.Лосєва, Л.Мова, В.Муляр, М.Недашковська, Г.Нестеренко, В.Радул, Л.Рибалко, Л.Сохань, В.Тихонович, А.Фоменко, Н.Шульга та ін.

Водночас, незважаючи на інтенсивність різноманітних досліджень, жоден з підходів не дає змоги достатньою мірою розв'язати проблему професійної самореалізації викладача іноземних мов вищого технічного навчального закладу (ВТНЗ), зокрема вивчення та створення умов для відповідної мотивації.

Відомо, що особистість розвивається, вирішуючи суперечності, що виникають в її житті, які зумовлюються, зокрема, її ставленням до навколишнього середовища, успіхів і невдач, порушенням рівноваги між індивідом і суспільством. Основними внутрішніми суперечностями, що виникають у викладачів у процесі професійної самореалізації, є розходження між потребами, які з'являються, та досягнутим рівнем володіння засобами, необхідними для їхнього задоволення.

Впевненість педагога в задоволенні потреб приводить до виникнення емоцій, які є аналогом

каталізатора трансформації потреб: низька ймовірність їх задоволення викликає негативні емоції, гальмуючи вирішення суперечностей і, відповідно, процес розвитку, самореалізації особистості, зокрема як фахівця, висока ймовірність – позитивні емоції, що прискорюють цей процес.

Потреба викладача у професійній самореалізації має розглядатися як індивідуальна потреба в оволодінні знаннями, вміннями, навичками та якостями, які відповідають прогностичній моделі компетентності, тобто якими, на думку фахівця, він має оволодіти для розв'язання життєво важливих проблем. З цього погляду задоволенням потреб педагогів є оволодіння ними знаннями, вміннями, навичками, якостями, необхідними для професійної діяльності, як підвищення рівня володіння засобами задоволення потреб, що приводить до вирішення наявних суперечностей і виникнення суперечностей вищого рівня.

Тут діють закони діалектики:

1) закон єдності й боротьби протилежностей виражається зв'язком і взаємозумовленістю «протилежних» потреб викладачів на різних рівнях самореалізації та єдністю потреб на певному рівні;

2) закон переходу кількісних змін у якісні: із задоволенням потреб педагогів відбувається їхній розвиток, що виявляється у появі потреб вищого рівня;

3) закон заперечення заперечень: процес пізнання періодично повертається від однієї професійної потреби до іншої, але на вищому рівні, що відповідає наступному рівню самореалізації.

Наприклад, якщо на початку фахової діяльності для викладачів іноземної мови ВТНЗ актуальною є потреба у засвоєнні певних базових професійних знань (філологічних, методичних, психологічних, педагогічних, технологічних, загальнокультурних),

то згодом її замінює інша – потреба в поповненні цих знань, яка породжується задоволенням першої і є її вираженням на вищому рівні. З цього можна зробити висновок, що процес самореалізації як розвитку особистості педагога відбувається, відповідно до законів діалектики, у вигляді руху по спіралі.

З психології відомо, що особистість розвивається у двох сферах – потенційній, яка охоплює: 1) природні особливості, притаманні людині; 2) індивідуальні особливості; 3) загальні та творчі здібності; 4) соціальні можливості суспільства, які можна використати для особистісного розвитку, – та актуальній, для якої характерне якісно перетворене потенційне та зовнішнє виявлення реально функціонуючого. Розвиток особистості має поєднувати обидві сфери, аби бути прогресивним і гармонійним.

Л.Божович [1], В.Вілюнас [2], С.Гончаренко [3], В.Ковальов [4], С.Рубінштейн [5] розглядають потреби, по-перше, як динамічно активні стани особистості, які виражають її залежність від конкретних умов існування та породжують діяльність, спрямовану на зняття такої залежності; по-друге, як рушійну силу розвитку особистості.

Зокрема, С.Гончаренко визначає потребу як «стан ... людської особистості..., що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою ... активності» [3, с. 266], а В.Вілюнас – як «узагальнене позначення окремих складових у системі механізмів та процесів, які зумовлюють виникнення на рівні психічного відбиття спонук» [2, с. 74].

Найбільш повна класифікація потреб у вигляді ієрархічної піраміди внутрішніх людських потреб з найпростішими – фізіологічними – потребами в основі та найвищими – естетичними – угорі була запропонована відомим американським психологом А. Маслоу. Потреба, розміщена вище, є складнішою і не може бути задоволена без задоволення нижчої, простішої:

1) фізіологічні потреби (в їжі, воді, теплі, житлі тощо);

2) потреба в безпеці, захисті від насильства й погроз (стабільність, економіка, робота, захищеність);

3) потреба у спілкуванні, прихильності та коханні (сім'я, друзі, належність до суспільної групи);

4) потреба в оцінці та повазі (престиж, статус, перевага, визнання, увага, гідність, розуміння);

5) потреба в самовдосконаленні (успіх, бажання досягти певного рівня, знайти собі застосування);

6) потреба у знаннях і розумінні (допитливість, знання, осмислення довколишнього життя);

7) естетичні потреби (краса, впорядкування, симетрія, системність, акуратність, гармонія) [6, с. 112].

Потреба у професійній самореалізації, як видно з наведеної вище ієрархії потреб, перебуває на рівні потреби в самовдосконаленні, що є виявом потенційних можливостей людини, її здатності стати тим, ким вона бажає, досягти своїх цілей, виявом загальнолюдської та особистісної сутності.

В.Ковальов звертає увагу на те, що одночасно з виникненням потреб, формуючись на їхній основі, виникають мотиви [4, с. 44], а для пояснення причин поведінки людини, зокрема у процесі самореалізації, використовується термін «мотивація». З'ясуємо сутність і взаємозв'язок понять «мотив» і «мотивація».

У Педагогічній енциклопедії поняттям «мотивація» (від лат. *moveo* – рухаю) визначається система мотивів або стимулів, спонук людської поведінки та діяльності [7]. За визначенням С.Гончаренка, це також «система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Як мотиви можуть виступати: уявлення й ідеї, почуття й переживання, що виражають матеріальні або духовні потреби людини. Одна й та сама діяльність може здійснюватися з різних мотивів» [3, с. 217].

В.Вілюнас розглядає мотивацію як «родове поняття для визначення всієї сукупності факторів, механізмів і процесів, які забезпечують виникнення на рівні психічного відбиття спонук до життєво необхідних цілей, що спрямовують поведінку із задоволення потреб» [2, с. 6]. К.Платонов [8] та Г.Костюк [9] звертають увагу на те, що мотивація – це сукупність мотивів, серед яких є домінуючі. П.Гальперін [10], О.Леонтьєв [11] та С.Рубінштейн [5] вирізняють зовнішню та внутрішню мотивацію.

Внутрішня мотивація – це те, що народжується у свідомості людини завдяки діяльності: розуміння суспільної корисності того, що людина робить, задоволення від процесу та результату діяльності. Вона впливає з потреб людини і безпосередньо спонукає її до діяльності, будучи джерелом, рушійною силою саморозвитку особистості через спонукання до досконалості.

Зовнішня мотивація охоплює мотиви, що перебувають поза людиною та її діяльністю. Це матеріальне стимулювання та заохочення, винагороди, просування в роботі тощо, заради чого людина буде вживати дій, докладаючи зусиль. Ця мотивація може зорієнтувати її на постановку та досягнення особистих цілей. Прикладами зовнішньої негативної мотивації можуть бути критика, покарання тощо.

Вивчаючи мотивацію особистості викладача іноземних мов ВНЗ до самореалізації, ми приймаємо визначення Н.Арістової, згідно з яким мотивація «може розглядатися як системне утворення зовнішніх та внутрішніх мотивів, ієрархія та взаємодія яких складається під дією певних факторів» [13, с. 18].

Поняття «мотив» також тлумачиться та розглядається науковцями по-різному. Так, за С.Гончаренком, мотив становить «спонукальну причину дій і вчинків людини (те, що штовхає до дії)» [3, с. 217].

О.Леонтьєв розглядає мотив як опредмечену потребу. Він виділяє окремі типи мотивів: мотиви діяльності (загальні мотиви, які в цілому характеризують той чи інший тип діяльності) та мотиви дій (безпосередні мотиви дій, що входять до певної діяльності) [12]. С.Рубінштейн звертає увагу на те, що

власне об'єкти та предмети не є мотивами, а лише породжують у людей спонукання до дій, що і є мотивами [5]. Спільним у цих підходах є те, що мотив виконує спонукальну роль.

Отже, можна зробити висновок, що якщо у викладача іноземних мов ВТНЗ виникає потреба у професійній самореалізації, то в нього з'являється мотивація до відповідної поведінки та діяльності як ієрархічна сукупність зовнішніх і внутрішніх мотивів певних дій. Зауважимо, що процес професійної самореалізації характеризується взаємним впливом діяльності на мотивацію та мотивації на діяльність. Незадоволеність фахівця власним рівнем професійного або особистісного розвитку взагалі спонукає до появи нових мотивів, що спричиняє виникнення нових, більш досконалих видів діяльності. До того ж, мотивація самореалізації має індивідуальний характер, залежно від потреб кожної конкретної особистості.

Вчені пропонують різні класифікації мотивів, однак зупинимось на тих, які стосуються професійної самореалізації фахівця. Так, О.Леонтьєв та С.Рубінштейн розрізняють внутрішні та зовнішні мотиви.

Внутрішніми мотивами є ті, які походять від предмета мислення. Вони безпосередньо пов'язані з процесом і результатом діяльності. До них варто віднести бажання та прагнення пізнавати нові факти, оволодівати знаннями, способами дій, захопленість процесом професійного розвитку та самореалізації тощо.

Зовнішні мотиви – це мотиви, які походять від зовнішніх особистих утворень, таких як престижність, самоствердження тощо. Вони не стосуються змісту, процесу, результатів діяльності безпосередньо і можуть охоплювати бажання стати фахівцем високого рівня, прагнення утвердитися серед друзів та колег, уникнути неприємностей, продемонструвати свої можливості, прагнення бути високо оціненим, небажання бути гіршим за інших, розуміння значення професійного самовдосконалення на майбутнє.

Підкреслимо, що мотивація тісно пов'язана з емоційною сферою особистості. Емоції, як позитивні, так і негативні, мотивують, спонукають людину до певних дій, а мотив, який втілює позитивний емоційний стан особистості, перетворюється на інтерес; тому за емоційною модальністю мотиви можна поділити на позитивні та негативні. Так, один викладач у процесі діяльності з самовдосконалення намагатиметься досягти важливих цілей підвищення власного фахового рівня, а інший – уникнути негативної оцінки, звільнення тощо, що свідчить про досить значну неоднорідність зовнішніх мотивів.

М.Алексєєва [14] та А.Маркова [15] виділяють пізнавальні та соціальні мотиви, які поділяються на певні групи. Щодо самореалізації викладача іноземних мов ВТНЗ, це такі мотиви:

1. Змістово-пізнавальні. Вони спонукають викладачів до здобуття необхідних знань у різних

наукових напрямках. Це інтерес до одержання нових фахових знань; потреба у розширенні сфери отримання інформації; захопленість фаховою діяльністю тощо.

2. Операційно-пізнавальні мотиви, які орієнтують на засвоєння способів і методів здобуття знань. Вони охоплюють інтерес до одержання знань; потребу в засвоєнні різноманітних способів розумової діяльності; усвідомлення того, що набуті вміння сприятимуть розвитку пізнавальної діяльності; інтерес до використання методів пізнання.

3. Мотиви самоосвіти, спрямовані на самовдосконалення. Вони охоплюють прагнення до духовно-інтелектуального зростання, самовдосконалення; інтерес до самостійної пошукової діяльності; потребу в знаннях, які сприятимуть формуванню професійної компетентності; інтерес до наукового пошуку, дослідження.

4. Широкі соціальні мотиви: почуття обов'язку, відповідальності; прагнення перебороти труднощі, які виникають на життєвому шляху; усвідомлення необхідності навчання для досягнення вищого фахового рівня, продовження професійної діяльності.

5. Вузькі соціальні, або позиційні, мотиви: прагнення зайняти певну позицію у колективі, мати авторитет, визнання колег, престиж; бажання не відставати або випереджати інших; матеріальне стимулювання; усвідомлення необхідності навчання для майбутньої кар'єри, просування на посадах тощо.

6. Негативні мотиви, які перешкоджають отриманню знань, мотиви вимушеності. Вони охоплюють відсутність інтересу до обраної спеціальності; переконаність у непотрібності певних вивчених предметів для професійної діяльності; прагнення уникнути неприємностей або звільнення; почуття страху перед можливими наслідками тощо.

Варто зауважити, що один і той самий мотив може мати різну емоційну модальність. Наприклад, для одного викладача необхідність відвідувати курси підвищення кваліфікації або скласти кандидатські іспити може бути позитивним мотивом, який стимулює процес професійної самореалізації, а для іншого – негативним, що гальмує інтерес до професійної діяльності взагалі. Можливим є і таке явище, коли один і той самий мотив у різний час може бути то позитивним, то негативним: молодий викладач може, розпочавши професійну діяльність у ВТНЗ, відчувати відсутність інтересу до фаху, однак згодом це спонукає його до пошуку шляхів подальшої самореалізації.

З проведеного нами дослідження мотивації викладачів іноземних мов ВТНЗ до професійної самореалізації можна зробити такі висновки: процес самореалізації як розвитку особистості педагога відбувається, відповідно до законів діалектики, у вигляді руху по спіралі і є нерозривно пов'язаним з потребами особистості та мотивацією; прагнення викладача іноземних мов ВТНЗ до самореалізації формується багатьма мотивами, які утворюють

певну ієрархічну структуру і взаємодіють між собою; мотивація професійної самореалізації має індивідуальний характер, залежно від потреб кожної конкретної особистості. Серед напрямів подальших досліджень мотивації професійної самореалізації викладача іноземних мов ВНЗ потрібно виокремити вивчення та класифікацію можливих рівнів відповідної мотивації.

Література

1. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения людей и подростков / Л.И. Божович. – М.: Педагогика, 1972. – 351 с.
2. Вилюнас В.К. Психологические механизмы биологической мотивации / В.К. Вилюнас. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 208 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Ковалёв В.И. Мотивы поведения и деятельности / В.И. Ковалёв; [отв. ред. А.А. Бодалёв]. – М.: Наука, 1988. – 191 с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2004. – 713 с.
6. Маслоу А.Г. Мотивация и личность / А.Г. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
7. Педагогическая энциклопедия: в 4 т. / [гл. ред. И.А. Каиров]. – М.: Сов. энцикл., 1965. – Т. 2. – 912 с.
8. Платонов К.К. Краткий словарь систем психологических понятий / К.К. Платонов. – М.: Высш. шк., 1981. – 175 с.
9. Вікова психологія / [ред. Г.С. Костюк]. – К.: Рад. шк., 1976. – 269 с.
10. Гальперин П.Я. Введение в психологию / Пётр Яковлевич Гальперин. – М.: изд-во Моск. ун-та, 1976. – 150 с.
11. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 495 с.
12. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
13. Арістова Н.О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих нелінгвістичних навчальних закладів: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Наталія Олександрівна Арістова. – К., 2008. – 248 с.
14. Алексеева М.И. Мотивы навчання учнів: посібник [для вчителів] / М.И. Алексеева. – К.: Вища шк., 1974. – 120 с.
15. Маркова А.К. Мотивация учения и её воспитание у школьников / А.К. Маркова. – М.: Педагогика, 1983. – 65 с.

Анотації

Яна АБСАЛЯМОВА

Мотивация викладача іноземних мов технічного ВНЗ до професійної самореалізації

У статті розкрито сутність та значення мотивації викладача до професійної самореалізації. З'ясовано взаємозв'язок понять «мотив» і «мотивація» та виокремлено пізнавальні і соціальні мотиви, які впливають на формування прагнення викладача до самореалізації.

Ключові слова: професійна самореалізація, викладач іноземних мов, мотивація, мотиви.

Яна АБСАЛЯМОВА

Мотивация преподавателя иностранных языков технического вуза к профессиональной самореализации

В статье рассматривается сущность и значение мотивации преподавателя к профессиональной самореализации. Раскрыта взаимосвязь понятий «мотив» и «мотивация», а также выделены познавательные и социальные мотивы, влияющие на формирование стремления преподавателя к самореализации.

Ключевые слова: профессиональная самореализация, преподаватель иностранных языков, мотивация, мотивы.

Yana ABSALYAMOVA

The motivation of foreign language teacher of higher technical educational establishment to professional self-realization

The article explains the essence and significance of motivation of a teacher to professional self-realization. The interrelation of the concepts of «motive» and «motivation» is revealed, as well as the cognitive and social motives, which influence the formation of the aspirations of a teacher to self-realization are allocated.

Keywords: professional self-realization, foreign language teacher, motivation, motives.

Юні майстрині

Фото з архіву НЕНЦ